

Ἄπ' αὐτὸ φαίνεται πὺς ἄρχισαν καὶ τὸ συλλογίζονται γιὰ καλὰ, οἱ φίλοι Βούργαροι, καίνο πού ἔκαμαν παρασυρμένοι ἀπὸ τὸν πῶς φανταστικὸ καὶ κούφο πατριωτισμό. Ἐχάσαν ἀπὸ τῆς χώρας τοὺς ἑνα πολύτιμο στοιχεῖο, δίχως λόγο. Μποροῦμε δὲ μὴ νὰ ρωτήσουμε : ἄπ' αὐτὸ τὸ πολύτιμο στοιχεῖο ἡμεῖς πού τὸ δεχτήκαμε τί ὠφεληθήκαμε ; Μὲ τί τρόπο τὸ μεταχειριστήκαμε ;

Κυνένας δὲ θὰ δώσει τὴν ἀπάντησιν.

ΑΠΟΡΙΕΣ

Ἀπὸ καιρὸ τώρα ἑνα δυὸ ρωτήματα μέσα στὸ νοῦ μου γυρίζουνε, σχετικὰ γιὰ τὴ γλῶσσα, καὶ περιμένω νὰ βρῶ μοναχὸς μου τὴ λύση τους. Ἐπειδὴ ὡς τώρα ἡ λύση αὐτὴ δὲν παρουσιάστηκε, ἄς μὴ ἐπιτραπῇ νὰ υποθέλω ἰδῶ δημοσίᾳ τίς ἀπορίες μου. Ἡ πρώτη μου ἀπορία ἀφορᾷ ζήτημα ὀρθογραφίας· ἡ ἄλλη εἶναι πολὺ πῶς σημαντικὴ γιὰτὶ ἔχει νὰ κάμει μὲ τὴ γλῶσσαν τὴν ἰδίαν.

Ὁ λόγος λοιπὸν γιὰ τὸν κ. Ὁ Λέκας Ἀρβινίτης μὲ πρόλαβε μὲ τὸ ἄρθρο του στὸ φύλλο 290 τοῦ «Νοῦμα». Δὲν ἔχω τίποτα νὰ προσθέσω. Ποτέ μου δὲν τὸ κατάλαβα αὐτὸ τὸ κ. χωρὶς ἀπόστροφο. Εἶναι συλλαβὴ ; Ὁχι βέβαια, ἀφοῦ τὸ κ. κάνει συνίζηση μὲ τὸ παρακάτω φωνήεντο. Εἶναι λοιπὸν ἑνα σύμφωνο ἢ ἄν θέλετε ἑνα σύμφωνο καὶ τὸ μισὸ ἐνὸς διφθόγγου, πού στέκεται κρεμασμένο στὴ μέση τοῦ λόγου χωρὶς ἀπόστροφο. Ὁμοῖο πρᾶμα δὲν ξέρω στὴ γλῶσσα μας.

Ὁ Φιλήντας δὲ μὲ πείθει. Τὸ συμπέρασμα του εἶναι βγαλμένο μὲ τὸ σπαθί : δὲ γίνεται, λέει, ἀποκοπή, παρὰ γίνεται συνίζηση, λοιπὸν εἶναι παράλογον νὰ βάζουμε ἀπόστροφο. Ὁ Ψυχάρης στὴ Revue Critique, ὅπου παρὰπέμπει, λέει On sait que.....Μιλεῖ βέβαια γιὰ κείνους πού τὸ ξέρουν. Ἐγὼ δυστυχῶς δὲν τὸ ξέρω, οὔτε ξέρω πού νὰ τὸ βρῶ. Ἐχω μεγάλη ὑπόληψιν στὴν ἐπιστήμην, καὶ φαντάζομαι πὺς εἶναι, μὴ ἐνόςω δὲν ξέρω τὸ γιατί, ὅχι μόνον δὲ βρίσκω παράλογον νὰ βάζω ἀπόστροφο, παρὰ μοῦ φαίνεται πὺς θὰ ἔκανα πρᾶμα παράλογον ἂν ἔλλαζα μὴ συνειθισμένη γραφὴ, χωρὶς νὰ καταλαβαίνω γιὰτὶ τὴν ἀλλάζω.

Λοιπὸν, γιὰ νὰ θέσω καθαρὰ τὸ ζήτημα: Βέβαια, ἂν γίνεται συνίζηση, δὲν πρέπει νὰ βάζουμε ἀπόστροφο, ἂν καὶ θὰ εἴτανε σωστότερον σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν νὰ γράφουμε τὸ κ. ἐνωμένο μὲ τὴν ἀκόλουθον λέξιν. Ἀλλὰ πὺς ξέρουμε ὅτι γίνεται συνίζηση κ. ὅχι ἀποκοπή, καὶ ποῖά εἶναι τὰ ἀνάλογα

ναι καθόλου πῶς, καὶ θὰ βρίσκόντουσαν ἀνγκασμένοι νὰ σβύσουν ἀκόμη μὴ ἄπ' τίς διαφορὰς ἱλλουζιὸν πού ἔχουν πλάσει γιὰ λογαριασμό της. Τὸ ἐναντίον οἱ ρωμιόπουλοι πού ἀνήκουνε στίς κοινωνίας τίς ἐπηρεασμένες ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμό, καὶ ἐκεῖνες τίλος πάντων πού χωρὶς νᾶχουν χάσει τὸ ἐλληνικὸ εἶγόν — πρᾶμα πού καὶ νᾶθελαν δὲν μπορούσαν νὰ τὸ κένουν — ἔχουν ἀκολουθήσει μὴ ὅποια ἐξέλιξη, σ' αὐτὲς λέω τὰ γυναικεῖα ἐγκλήματα καὶ πολὺ πῶς σπάνια εἶναι καὶ πολὺ πῶς ἀλαφριά. Καθὼς βλέπουν οἱ κύριοι κριτικοὶ ἐγὼ τἀναποδογυρίζω τὰ πρᾶματα καὶ τὰ κοιτάζω ἄπ' τὴν ἀνάποδὴ μερὶ καὶ δὲν περιμένω νὰ γνωρίσω τίς ρωμιόπουλες μονάχα ἄπ' τὰ δημοτικὰ τραγούδια πού τᾶκανε ὁ δεινὰ τσοπάνης κ. ὁ τᾶδε ἀρματωδὸς στὴν ὥρα τοῦ μερακιῦ του, ὅπως ἂν θελήτω νὰ δώσω τὴ γνώμην μου γιὰ τὴν ἀξία ἐνὸς δέντρου δὲ θὰ λογαριάσω μονάχα τί λογὴς πρασινάδα καὶ ἴσκιον θὰ δίνη τὴν ἀνοιξήν, ἀλλὰ καὶ τί λογὴς κούτσουρο θὰ στηλῶν μπροστὰ στὰ μάτια μου ὅλο τὸν χειμῶνα. Ἀλλὰ γιὰ ἑνα τέτοιο ζήτημα θὰ ταίριαζε νὰ μιλήσῃ κανεὶς πῶς ἀναλυτικὰ καὶ πάντα στοχαζομαι ἀργότερα νὰ γράψω κατὰ ξεχωριστὸ ἀπάνω σ' αὐτό.

Σταματῶ λοιπὸν ἐδῶ καὶ λέω πὺς ἡ Ἀστρού-

φαινόμενα πού μᾶς ὁδηγοῦνε γιὰ νὰ προτιμήσουμε αὐτὴ τὴν ἐξήγησιν ; Ἐγὼ βλέπω, μὲ τὰ ἀγλωσσολόγητα μάτια μου, ὅτι ὁ σύνδεσμος μὲ, πού εἶναι τῆς ἰδίας μορφῆς μὲ τὸν καὶ, παθαίνει ἀποκοπὴ κ. ὅχι συνίζηση : μ' αὐτό, ὅχι μαντό. Γιατὶ ἄραγε κ' ἰδῶ τὸ κ. νὰ μὴ γίνεταί ; Λοιπὸν ἡ φυσικότερη ἐξήγησιν θὰ εἴτανε πὺς τὸ ἴδιο συμβαίνει μὲ τὸν καὶ, μὲ τὴ διαφορὰ, πού ἐδῶ τὸ μ. ἔχει μὴ προφορά, τὸ κ. ἔχει δυό, καὶ λοιπὸν γιὰ νὰ δείξουμε πὺς τὸ κ. αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ προσφερθεῖ καυτὸ, βάζουμε ἑνα κ. Τὸ κ. λοιπὸν δὲν προήλθε ἀπὸ τὸ αἰ, παρὰ τὸ βάλαν· ἡμεῖς ὡς σύμβολον γιὰ νὰ δείχνει τὴ μαλακὴν προφορὰ τοῦ κ, ὅπως ἡ γαλλικὴ βάζει ἑνα θ στὸ mangons.

Καὶ τώρα τὴν ἄλλη μου ἀπορία, μὲ φόβον πάντα. Συμβαίνει κάτι, πού ἂν ἔχω δίκαιον, εἶναι βαρὺ λάθος, βαρύτερον παρὰ νὰ γράψω κανένα ν. πρὶν ἀπὸ ἡμίφωνον ἢ κανένα σθ. Καὶ μοῦ ἔρχεται αὐτὴ τὴ στιγμή τὸ ρωτήμα· πρέπει ἄραγε νὰ τὰ λέμε τὰ λάθη μας εἶναι φανερά ; Μοῦ φαίνεται πὺς συζήτηση δὲ χωρεῖ. Ἄν ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού θὰ τὸ παρεξηγήσουν, αὐτοὶ εἶναι οἱ στενοκέφαλοι· ἡμεῖς τοὺς γνωστικούς ζητοῦμε νὰ πείσουμε. Ἄν ἡ ἀλήθεια φοβάται τὸ φῶς σὺν τὴν πρόληψιν, τότε εἶναι κ' αὐτὴ μὴ καινούρια πρόληψιν.

Λοιπὸν ὁ σύνδεσμος μὲ δὲν εἶναι στὴ θέσιν του ἐκεῖ πού τὸν βάζουμε. Ἡ γλῶσσά μας δὲ λέει ποτέ δὲν εἶναι μέρα μὲ εἶναι νύχτα, δὲν εἶμαι ἄρρωστος μὲ εἶμαι καλά, δὲ θέλω μόνον κρασί μὲ θέλω καὶ νερό. Τὴν ἀντίθεσιν τὴν ἑκπράζει μὲ τὸ σύνδεσμον παρὰ ἢ μόνον, ἢ χωρὶς σύνδεσμον : δὲν εἶναι μέρα, εἶναι νύχτα· δὲν εἶμαι ἄρρωστος παρὰ εἶμαι καλά. Μονάχα τὴν ἐναντίωσιν (εἶναι, θάρρῳ, μπορούμε νὰ τὰ ξεχωρίσουμε) ἐκπράζει μὲ τὸ μὲ : δὲν εἶναι μέρα, μὲ δὲν εἶναι καὶ νύχτα, εἶναι σούρουπον· δὲν εἶμαι ἄρρωστος, μὲ μπορεῖ ν' ἄρρωσθῶ· θέλω κρασί, μὲ θέλω καὶ νερό. Ὁ καθένας, θάρρῳ, θὰ ὁμολογήσει πὺς αὐτὰ πού λέω δῶ εἶναι σύφωνα μὲ τὸ γλωσσικὸν τοῦ αἰσθήματος. Νὰ κ' εἶας πραχτικὸς κανὼνας γιὰ τὸ ξεχωρίσμα τῶν δυὸ περιπτώσεων : τὸ μὲ μπορεῖ πάντοτε ν' ἀντικατασταθεῖ μὲ τὸ δμως, ἐνῶ τὴν ἀντίθεσιν δὲ χωρεῖ δμως.

Τώρα, ἂν ἔχετε ὁρεξὴ νὰ κάμουμε καὶ τὴ λογικὴ ἀνάλυσιν τῆς ἀντίθεσης καὶ τῆς ἐναντίωσης, μοῦ φαίνεται πὺς στὴν ἀντίθεσιν οἱ δυὸ ἐννοίαι πού χωρίζετ' ὁ σύνδεσμος παρὰ εἶναι, μέσα στὸ νοῦ μου ἐκείνη τὴ στιγμή, οἱ μόνες δυνατὲς περιπτώσεις. Ὁ-

ταν δηλαδὴ λέω δὲ θέλω κρασί παρὰ θέλω νερό, μόνον δυὸ πρᾶματα ὑπάρχουνε μέσα στὸ νοῦ μου: τὸ νὰ θέλω κρασί καὶ τὸ νὰ θέλω νερό. Ἄλλη περίπτωσιν δὲ φαντάζομαι· δέχομαι γιὰ γνωστὸ πὺς ἐξάπαντος θέλω ἑνα ἄπ' τὰ δυό. Ἐδῶ στὴν ἐναντίωσιν, ἐξὸν ἄπ' τίς δυὸ ἐννοίαι πού χωρίζετ' ὁ μὲ (ἢ δμως), ὑπάρχουν κ' ἄλλες δυνατὲς περιπτώσεις. Ἡ ἰδίᾳ ἡ παραπάνω φράσιν, μὲ τὸ μὲ ἔχει ἄλλη ἐννοία. Ὁταν πούμε δὲ θέλω κρασί, μὲ θέλω νερό, ἔχομε στὸ νοῦ μας τρία πρᾶματα : τὸ νὰ θέλω κρασί, τὸ νὰ θέλω νερό καὶ τὸ νὰ μὴ θέλω τίποτα. Εἶναι σὰ νὰ λέμε δὲ θέλω κρασί, μὲ μὴ νομίζεις πὺς δὲ θέλω τίποτα, θέλω νερό.

Αὐτὴ τὴ λεπτότητα τῆς δημοτικῆς εἶναι κρίμα νὰ τὴ θυσιάζουμε σὲ μὴν ἀπροσεξία. Ἡ καθαρῶς δὲν τὴ κάνει αὐτὴ τὴ διάκρισιν, τὰ λέει καὶ τὰ δυὸ ἄλλὰ (*). Καὶ εἶναι φανερό πὺς ἀπὸ καὶ πηγάζει τὸ λάθος· δηλαδὴ τὸ μὲ εἶναι μετὰφρασιν τοῦ ἄλλου. Εἶναι ἑνα κομμάτι καθαρῶς ξεχωρισμένο μέσα στὴ δημοτικὴ. Εἶναι ἄραγε ντροπὴ νὰ τ' ὁμολογήσουμε ; Καὶ ποῖος τρελλὸς θὰ εἶχε τὴν ἀπαιτήσιν νὰ μὴ βρεθεῖ μέσα στὴ γλῶσσα πού γράφουμε καὶ κανέν' ἄχναρ· ἄπ' τὸ γλωσσικὸ στρεβλῶμα πού ἔγινε μέσα μας τόσων χρόνιαι ;

Τὸ λάθος αὐτὸ τὸ ἀπαντῶ πολὺ συχνά. Εἶναι ὅμως καὶ πολλοὶ πού δὲν τὸ κάνουν ποτέ. Πολλὲς φορὲς εἶπα, πὺς γιὰ νὰ τὸ γράψουν τόσοι σοφιστοὶ καὶ μελετημένοι ἄνθρωποι, θὰ τὸ βρίσκουν βέβαια φυσικόν, λοιπὸν δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι λάθος. Μὰ ὅστερα συλλογίστηκα πάλι πόσο εὐκόλως στὴ γραφτὴ γλῶσσᾳ ὁ ἄνθρωπος πικραίνεται ἀπὸ μὴ κακὴ ἀρχή, ἀπὸ ἑνα στραβὸ καλοῦπι πού ἔτυχε μὴ φορὰ νὰ βρεθεῖ μπροστὰ του. Καὶ θυμήθηκα πού μὴ φορὰ καὶ τὴν καθαρῶς φυσικὴν τὴν βρίσκουμε.

Νὰ τώρα καὶ μερικὰ παραδείγματα, παρμένα στὴν τύχην ἄπ' τὸ «Νοῦμα» : «ὅχι σὺν ἄρῳ μὲ σὺν ἄνθρωπον» ἀρ. 289, σ. 7, στ. 2· «δὲ θέλῃς νὰ μᾶς δώσῃ τὴ συγκίνησιν τοῦ ὁραίου μὲ τὸ κήρυγμα τῆς ἀλήθειας», ἰδ. φ. σ. 2, στ. 3, «δὲν πρέπει ν' ἀπειλῇ μὲ νὰ ἐξῇ καὶ νὰ ἐλπίσῃ» ἀρ. 290, σ. 1, στ. 3· «νὰ μὴ δειλιάζεις μὲ νὰ τραβᾷς ἴσα τὸ δρόμον σου», ἀρ. 291, σ. 5, στ. 3· «ὅχι μόνον δὲ φάνηκε ἡ δημοτικὴ γελοία κανενός, μὲ ἡ ἐντύπωσιν στάθηκε σπουδαία», ἀρ. 288, σ. 5, στ. 2· «ἐδῶ δὲ χω-

*] Καὶ ἡ γαλλικὴ δὲν τὴν κάνει· τὴ βρίσκουμε στὴ γερμανικὴ μὲ τὸ a her καὶ τὸ sondern.

λα εἶναι καθαυτὸ γέννημα τῆς σύγχυσης ἐλληνικῆς κοινωνίας, ἀλλὰ τῆς ἐξελιγμένης καὶ ὅχι τῆς ἐξορισμένης στὰ βουνὰ πῶς κοινωνίας τῆς παραδόσης, κ. ὅτι ὅσον τὰ τέτια πλάσματα τὰ λένε ξενόφερτα μὲ τὴν ιδέα ὅτι εἶναι ὑπερασπίζονται «τὰ πάτρια», δαίχουν κατὰ ἄλλο πού κταντᾶται κάπως κομικὸ γιὰ λογαριασμό τους, πὺς τὰ περίφημα αὐτὰ πᾶτρια πού ὑπερασπίζονται μὲ τόσο πάθος, καλὰ καλὰ οὔτε τὰ ξέρουν, οὔτε τᾶχουν γνωρίσει, οὔτε τᾶχουν μελετήσει ποτέ, κ. ἂν τοὺς πούμε νὰ μᾶς τὰ ὁρίσουν τί πρᾶμα εἶναι, θὰ μείνουν μ' ἀνοιχτὸ τὸ στόμα. Τώρα μπορεῖ ἡ Ἀστρούλα νᾶναι κάπως πρῶτὴ καὶ νὰ περιμένη κάμποσον καιρὸ ὡς πού νᾶρθῇ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, πού θὰ γεννηθοῦν οἱ ἀδελφοί της. Αὐτὸ τὸ παραδέχομαι κ' ἐγώ. Ἀλλὰ αὐτὸ εἶν' ἄλλο ζήτημα, πού μόνον τιμὴ κάνει σ' ἐκείνον πού τὴν ἐπλάσε. Καὶ γι' αὐτὸ ἔχω τὴν γνώμην πὺς ὁ ποιητὴς προαίσταται. Γιατὶ ἂν κάποια ἰδανικά, κάποιους νέους πόθους, πού σκόρπια ἀκόμα ἰδῶ κ' ἐκεῖ γεμίζουν τὴν τριγύρην μας ἀτμοσφαῖρα, δὲν τὰ πρωτοπῇ τὸ στόμα τοῦ ποιητῆ, πού γιὰ νὰ ναι τέτοιος θὰ πῇ πὺς εἶναι καὶ πῶς ἀνοιχτομάτης ἄπ' τοὺς ἄλλους, τότε ποῖοι θὰ μᾶς τὰ ποῦν ;

Καὶ τώρα θὰ μ' ἐρωτήσῃ κανεὶς ὥστε γιὰ μὴνα

τὰ ἔργα τοῦ Ταγκόπουλου δὲν ἔχουν καθόλου ψευδῆ ; Ὁχι· μονάχα ἐπιπόλαιος ἀλλὰ καὶ ἀμαθὸς θὰ εἴμουν ἂν νόμιζα πὺς ὑπάρχουν σ' αὐτὸν τὸν κόσμον καὶ πρᾶματα ἀψευδή. Ἐχουν λοιπὸν καὶ τὰ ἔργα τοῦ Ταγκόπουλου τὰ ψευδῆ τους καὶ κάποτε μάλιστα ἀρκετά. Ἀλλὰ ἐκεῖνον πού θὰ μπορούσα νὰ πῶ εἶναι πὺς τὰ ψευδῆ αὐτὰ γεννιοῦνται τίς περισσότερες φορὲς ἀπὸ κάποια ὑπερβολικὴ ἐλευθερία πού δίνει ὁ ποιητὴς στὰ προτερήματά του καὶ ὅτι κοντὰ μπορούμε νὰ προμαντέψουμε τὴ μέρα πού θὰ ἐξαφανιστοῦνε ὅλως διόλου ὅταν ὁ χαλινὸς τῆς τέχνης τὰ σφιχτοδέτῃ ὅλα μαζὺ σ' ἑνα ἁρμονικὸ σύνολον.

*

Τὸν κατηγοροῦσαν καὶ κάποιοι ἄλλοι πὺς τὰ ἔργα του δὲ μᾶς παρουσιάζουν, λέει, ἑνα κάποιον τύπον ὁμορφίας πού πρέπει νὰ κλείνῃ μέσα του κάθε ποιητικὸ δημιούργημα. Δὲ μᾶς λένε ὅμως πὺς εἶν' ἐπὶ τέλους αὐτὴ ἡ ὁμορφία καὶ μὲ τί μέτρα τὴ μετράνε γιὰ νὰ δοῦνε ἂν ὑπάρχει ἢ ὅχι ; Τὰ μέτρα αὐτὰ ποῖοι τοὺς τᾶδωσαν ; Μήπως τοὺς τὰ παράδωκε κανεὶς θεός ; Βγῆκαν ἀπὸ τὰ ἔργα ἄλλων. Ἐστὶ λοιπὸν λέω κ' ἐγώ, πὺς κάθε ἔργο γιὰ νὰ κριθῇ δι-

ρεϊ ζούλια μὰ λύπη», ἀρ. 288, σ. 6, στ. 2· «ὅχι σὲ ποσότητα μὰ σὲ ποιότητα», ἀρ. 279, σ. 3, στ. 1 «δὲν τίς ἀποφασίζουμε μὲς μὰ οἱ προπατόροι μας» ἀρ. 279, σ. 6, στ. 1· «δὲ βγάξει μιὰ μὰ σκύβει τὸ κεφάλι», ἀρ. 279, σ. 8, στ. 2· «δὲν πουλιέται μὰ χορίζεται», ἀρ. 279, σ. 9, στ. 1· «δὲ δουλέψανε μὲ συνείδηση μὰ μὲ σφύρο», ἀρ. 303, σ. 5, στ. 2.

ΕΙΣΑΓΙΟΣ ΓΙΑΝΙΔΗΣ

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ

Εἶχα ἀπὸ καιρὸ πολὺ στὸ νοῦ μου τὸ «Νουμᾶ» καὶ δὲν εὗρισκα τρόπο νὰ στρώσω πέντ' ἐξ ἰδέες νὰ σὰς τίς προσφέρω. Μοιάζω μὲ τὴν ιδιότροπη μάννα πού τρέμει νὰ στείλῃ στὸ νεῖο κωμαμένη μοναχοκόρη, γιὰ τὴν φαίνεται πὼς δὲν ἔχει φόρεμα κατάλληλο—νὰ συλλογίζεται κανεὶς νὰ ντύσῃ μιὰ ἰδέα! σὺναι πολλοί, πού τὸ στοχαζόταν δουλειὰ μικρὴ—μιὰ τσιμπιὰ στὸ μελάνι—λίγο γυαλιστερό χαρτί καὶ ὅποιον δὲν τ' ἀρίσει, ἄς λέρη—ἐγὼ, ἔχω ἄλλη γνώμη—ὅταν μὲ πιάνει ὁρεξὴ νὰ γράψω, εἶμαι δειλὸς σὰ νιοπαντρεμένη κόρη—καὶ στὸ ὕστερο ἄμα ἰδῇ τὸν ἥλιο τὸ παιδί τῆς φαντασίας μου, σὰν τὸ σχολαστικὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Διογένη τὸ κρύβω, γιὰτὶ ντρέπομαι νὰ παρουσιάσω στὸν κόσμον τόσο δὲ πρᾶματακι!

Ἀλλὰ μούφερε τὸ αἷμα στὸ κεφάλι, τὸ γράμμα πού ἐδημοσιεύσατε τίς περασμένες, καὶ μὲ κίνητο νὰ κουράσω τὴ καλοσύνη σας, παρακαλῶ, κάμετέ μου, ἂν θέλετε λίγη θέση νὰ καθίσω κοντὰ σας.

Πὼς σὰς φαίνεται αὐτὸ τὸ συμβολικὸ ξεθώμασμα; καὶ πὼς ἀλλοιῶς νὰ τὸ ὀνομάσουμε—σ' ἐμένα ἄρесе πολὺ—πᾶρα πολὺ, τὸ διάβασα καὶ τὸ ξαναδιάβασα. Ὅπως καμμιά φορὰ βλέπει κανεὶς παιδιὰ τοῦ δρόμου νὰ χαλεύουν μ' ἓνα κερὶ στὸ χέρι στὸ σκοτάδι τίς δεκάρες πού ἐκυλίσσαν ἀπὸ τίς τσέπες ἀπρόσχετου διαδάτη, ὅμοια καὶ γὼ μὲ τὸ ταπεινὸ φανάρι τοῦ τεχνικροῦ ἐτριγύρισα καὶ ἔβαλα στὸ χέρι κάμποσο ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ θησαυρὸ πού ἐσκόρπισε στὶς στῆλες τοῦ «Νουμᾶ» ἡ ἐμπνευσμένη αὐτὴ διαβατικὴ πέννα.

Τί ὁμορφὸ γράμμα! μὰ τὴν ἀλήθεια ὁμορφὸ—ἀνώμαλο ἂν θέλετε, δυσκολονύητο λίγο, ἀλλὰ πρωτότυπο, γιομάτο αἰσθημα καὶ πάθος! Ἐκεῖνη πού τῷγραφε δὲν εἶναι ἴσως συγγραφέας, γιὰτὶ δὲν ἔλαβε

καιρὸ νὰ γίνῃ τέτοια, ἢ, ἀκόμα καλῆτερα γιὰτὶ αὐτὴ ἡ δουλειὰ δὲ θὰ τῆς ἄρесе. Κι αὐτὸς εἶναι ἄσφαλτα ὁ λόγος πού σὲ κάνει νὰ βρίσκῃς στὸ γράψιμό της περισσότερη ἐμπνευση παρὰ μέθοδο καὶ συγχότερα τὴν καρδιά ἀπὸ τὸ κοντούλι, δὲν ἔχω καμμιά ἀμφιβολία πού ἂν εἶχε θέληση, θὰ εἶχε κάμει κάτι πολὺ μεγαλεῖτερο ἀπὸ κείνο πού ἔκαμε. Μιὰ συλλογὴ, ἂν μᾶς εἶχε χαρίσει ἀπὸ παρόμοια γράμματα, ἀγαπητὲ «Νουμᾶ», θὰ εἶχαμε στὸ ἐνεργητικὸ μας σήμερα πού μιλοῦμε, ἓνα τόμο πού θὰ ἔξισε ὅτι καὶ ἂν πῆς. Γιὰ τὴν ὥρα, ἔγραψε γιὰτὶ αὐτὴ ἐστάθηκε τὴν ἀνάγκη νὰ σκεδιάσῃ στὸ χαρτί ὅτι ἔβλεπε μπροστά της· ἀλλὰ στὸν ἴδιον τὸν καιρὸ, δὲν ἔλαβε τὸν κόπο νὰ σκεφτῇ ἂν εἶναι εὐκολο στὸν καθένα πού θὰ διχάσῃ νὰ μπῇ στὴν ἐννοια ἀπὸ τὸ γράψιμό της.

Ἄν καί, μὲ λίγη προσοχὴ βρίσκει κανεὶς ἐκεῖ μέσα ὅτι χρειάζεται γιὰ νὰ εὐχαριστῇ καὶ κάτι παραπάνω. Γράψιμο ὅμως ὁμορφὸ—ὅλο ἓνα χρώμα—μὲ φράσες ζωηρές, λίγο ἀσυνάρτητες ἂν θέλετε, μὲ τὴν ἴδια πάντα σκέψη πού ἴσως πηγαινόρχεται πολὺ· ἀλλ' αὐτὸ δὲν κάνει καὶ τόσο κακὸ, τὸ μοναχὸ ἀληθινὸ ἐλάττωμα πού τοῦ βρίσκω, εἶναι οἱ εἰκόνες του, μού φαίνονται πολὺ στίρες, σὲ καιρὸ, πού κατὰ τὴν κρίση μου, ἔπρεπε νάρχουνται μπροστά τόσο μοναχά, ὅσο χρειάζεται γιὰ νὰ τίς ἀρπάζει κανεὶς στὸ φτερό. Ἀλλὰ, καὶ μ' αὐτὰ τὰ μικρὰ ἐλαττώματα, τὸ γράμμα εἶναι ὁμορφὸ! εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ καλῆτερα ἀπ' ὅσα ὡς τὴν ὥρα, ἔτυχε νὰ μελετήσω. Ἐκεῖ μέσα τοῦ ψυχῆς δυνατὴ, μιὰ δύναμη πού χάνεται στὰ φυλλοκάρδια σὰ σίδερο ἀναμμένο, φέρνει τὴ σκέψη σὲ ὕψι αἰθέρια καὶ ξανοίγει στὸ μυαλὸ ἰδέες καὶ λογισμοὺς ἀπὸ εὐγένεια γιομάτους, ἀπλώνεται σὰ γαλάζιος ὁρίζοντας ἀνοιχτός καὶ στὰ βαθεῖα ὁριά του συχνοβολεῖ λάμψη πού φωτίζουνε τὴ συνείδηση καὶ παρηγοροῦνε τὴν καρδιά.

Φοδᾶμαι μὴ πῶ κάτι ὑπερβολικόν· ἀλλὰ, θὰ τὸ μολογήσω μ' ὅλη μου τὴν εἰλικρίνεια—ἂν ἐτύχαινε νὰ γνωρίσω πρωτύτερα τὴ συγγραφέα καὶ μού ζητοῦσε τὴ γνώμη μου, θὰ τῆς εἶχα βάλει στὸ νοῦ νὰ γράψῃ αὐτὸ τὸ γράμμα. Ἡ φυσικὴ της κλίση, ὁ χαρακτήρας της, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο σκέφτεται, φωνάζουνε μ' ὅλη τους τὴ δύναμη πὼς αὐτὴ εἶναι ἡ δουλειὰ της.

Μπορεῖ ὅμως νὰ βρεθῇ κάποιος νὰ πῇ—καὶ τί

τό, ἐπειδὴ κρίνουν τὰ διάφορα βιβλία πού πῆφτουν στὰ χεῖρά τους κάπως δογματικὰ καὶ χωρὶς νὰ λογαριάζουν καθόλου τίς ἀνθρωπολογικὰς καὶ κοινωνιολογικὰς ἀφορμὰς πού πρωτοστατοῦνε στὸ γέννημα, στὸ μέστωμα καὶ στὸν ἔκπεσμο μιᾶς φιλολογίας, ἴσως γι' αὐτὸ λέω βρήθηκαν μερικοὶ πού εἶπαν πὼς βρίσκουν κάπως ξενότροπα καὶ ὀχι ρωμαϊκά τὰ δράματα τοῦ Ταγκόπουλου, τὰ μόνον ἴσως δράματα πού γι' αὐτὰ θὰ μπορούσε νὰ πῇ κανεὶς, πὼς εἶναι τὰ καθαυτὰ ρωμαϊκά, τὰ καθαυτὰ ἱστορία καὶ ὁ καθαυτὸ καθρέφτης τῆς σύγχρονης ἑλληνικῆς κοινωνίας. Κι ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία σήμερα μοιάζει σὰν ἓνα καράβι πού βρίσκεται ἀνάμεσα σὲ δύο ἀκρογᾶλια. Ὑπάρχουν κάποιον πού καθισμένοι στὴν πρύμνη κοιτᾶνε κατὰ τὴν ἀμμουδιὰ πού ἀφίνουμε πίσω μας. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ κάποιον ἄλλοι πού ὄρθιοι στὴν πρῶρα ἀγωντεύουν μὲ λαχτάρια τὸ ποθητὸ ἄκρο γιάλι, πού ὅλοι πιά τὸ ποθοῦμε καὶ τὸ διψᾶμε καὶ πού σὲ λίγο θὰ ρίξουμε τὴν ἀγκυρά μας. Κι ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἀκούραστη καὶ ἀδάμαστη, γεμάτη ὁρμὴ καὶ πάθος ξεχωρίζει ἡ διαλεχτὴ μορφή τοῦ ποιητῆ τῶν «Ἀλυσίδων». Καὶ μιλάω ἔτσι γιὰτὶ ὁ Ταγκόπουλος κατάρθωσε νὰ πατήσῃ μὲ τόση ἀκρίβεια τὸ δρόμο πού πρέπει νὰ τραβήξῃ τὸ δῶμα στὸν τόπο μας, ὥστε ὅποιος μιλάει πιά γι' αὐτόν, μιλάει πιά γιὰ τὸ θεᾶτρό μας.

Anvers Μάρτης 1908,

ΚΟΥΛΟΥΒΑΤΟΣ

σκοπὸ ἔχει τὸ γράμμα αὐτό; πού θέλει νὰ φτάσῃ ἐκεῖνη πού τῷγραφε; ὁρίστε ἐρώτηση—καὶ τί ἐξητοῦσε ὁ Ἰάκωβος Ὅρτις μὲ τὴν ἐπιστολογραφία του; δὲν εἶναι καὶ αὐτὴ μιὰ πρόχειρη ἀνατομία τῆς ἀνθρώπινος ψυχῆς, ἄρρωστης ἢ γιατρεμένης; Τί ἤθελε ὁ Βάγνερ, μὲ τὴν ἀκατανόητη σύνθεσή του, πού βαστάει κλεισμένη τὴν ἀρμονία μέσα της ὅπως οἱ θαλασσοπέτρες τὰ μαργαριτάρια; οἱ μεγάλοι παλμοὶ παρουσιάζονται πάντα μὲ πρωτότυπη παραξενιὰ φοβίζουσε στὴν πρώτη τους ἐμφάνιση, ὅσο πού νὰ τοὺς καταλάβῃ ὁ κόσμος, ὕστερα λίγο-λίγο γίνονται νοητοὶ καὶ ἐνθουσιάζουσε καὶ ἐπιβόλλουσε τὴ δύναμή τους. Τὰ ἡθικὰ φάρμακα, σὰν ἐκεῖνα πού γιατρεύουσε τίς φυσικὰς ἀδυναμίας, στὴν ἀρχὴ δὲν ἀρέσουνε, φέρνουνε μάλιστα ἀηδία, ὕστερα ὅμως ἀπὸ πολλὰ βάσανα καὶ ἀγῶνες νικᾶνε καὶ δειχνουσε τὴν εὐεργετικὴ τους δύναμη.

Ὁ ἀγῶνας τοῦ «Νουμᾶ» μεγάλος ὅπως εἶναι, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ κάτι τέτοιους παλμούς καὶ ἀπὸ ἰδέες πρωτότυπες καὶ γερές· τὸ γράμμα τῆς Ἰντας Γαρτζῶνη μού φαίνεται πολὺ ὠφέλιμο καὶ γι' αὐτὸ ἐστοχάστηκα πὼς εἶχα ὑποχρέωση νὰ τοῦ ἀφιερῶσω αὐτὰ τὰ ἀδύο μου λόγια.

Θὰ φροντίσω ἀργότερα νὰ ἐξηγηθῶ καλῆτερα.

Κέρκυρα 28 Θεριστῆ 1908.

THOMAS

ΘΕΑΤΡΙΚΑ

ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ

Νέα Παναθήναια—Κινηματογράφος—
Πρωθυπουργία—Ἰωάννης Κωλέτης—
Ὁ μαρμαρωμένος βασιλιάς.—Ὁ Μητσόλος.—
Ἡ χειραφετημένη.—Ἡ ἡχώ τῆς λίμνης—Τὸ τίμιο σπῆι—
Τὰ ἀπρόδοπα τῆς ἀπογραφῆς—Φωτεινὴ Σάντρη—
Μαρία Πενταγιώτισσα.

Σὲ δύσκολη θέση βρίσκεται ὁ κριτικὸς πού θέλει νὰ μιλήσῃ γιὰ ὅλα τὰ πρωτότυπα ἑλληνικὰ ἔργα πού παίζονται στὰ θεᾶτρά μας. Ἡ κριτικὴ συνείδηση τότε σκουμπρὶ νὰ καθίσῃ καὶ νὰ ἀναλύσῃ φιλολογώνας τίς κάθε λογῆς θεατρικὰς ἀνοησίες τοῦ κάθε δημοσιογράφου, πού τοῦ σκαρφίστηκε νὰ παρουσιαστῇ καὶ συγγραφέας. Μὰ ἔρχεται ἡ ἀνθρώπινη ἀγανάκτηση νὰ πνίξῃ αὐτὴ τὴν κριτικὴ συνείδηση, καὶ ἀκόμα τὸ ἔλεος πρὸς τοὺς ἀναγνώστες του, πού σὲ τίποτα δὲ φταίξανε γιὰ νὰ διαβάξουνε ἑστώντας καὶ μὲ τὸν μπαλντὰ στὸ χέρι τίς διάφορες θεατρικὰς κουφιολογίες.

Τὸ εἶπαμε καὶ ἄλλοτε, πὼς ἡ Τέχνη στὴν Ἑλλάδα περνᾶει σήμερα ἀπὸ κρίσιμη ἐποχὴ. Αἰτία κυριώτερη ὅλο τὸ ψευτοκοινωνικὸν ἑπιβόλλον μὲ τὴν ἡλεεινότητά της δημοσιογραφίας καὶ μὲ τὴν ἑλλειψὴ μιᾶς ἀμερόληπτης κριτικῆς. Κοινὸ δὲν ὑπάρχει. Τὸ κοινὸ τὸ δημιουργεῖ ἡ ρεκλάμα τοῦ τύπου. Κι ὅσοι ξέρουν ποιοὶ ἀνθρώποι σήμερα στὴν Ἑλλάδα ἀντιπροσωπεύουν τὸν Τύπο, καθόλου δὲν παραξενεύονται γιὰ τὴν τέτοια κατάστασι.

*

«Τὰ νέα Παναθήναια τοῦ 1908». Ἔργο παιγμένο ἀπὸ τὴ Νέα Σκηνὴ τριάντα φορές ἴσα μὲ σήμερα τοῦτε τὸ καλοκαίρι. Συγγραφέας, τὸ ραμολίδικο πνέμα τοῦ Μπάμπη τοῦ Ἀννίου καὶ τὸ ξεζουμισμένο τοῦ κ. Τσοκόπουλου. Καὶ οἱ δύο δημοσιογράφοι. Ὁλα τὰ ἀστεῖα τῶν δρόμων καὶ τῶν ἐφημερίδων ἀνεβασμένα στὴ σκηνή, μὲ μιὰ πρωτόφαντη χοντροκοπιά. Νὰ γελάσῃ ὁ κοσμάκης ὁ παιδαγωγούμενος ἀπὸ τίς ἐφημερίδες καὶ νὰ πάρουν οἱ συγγραφῆδες πο-

καὶα πρέπει νὰ μετρηθῇ μὲ μέτρα βγαλμένα ἀπ' αὐτὸ τὸ ἴδιο. Ἀλλὰ δικίον νομίζω νὰ εἰπωθῇ ἰδῶ μιὰ γιὰ πάντα στοὺς κάποιους τέτοιους, πὼς ἡ ὁμορφιά τέτια πού τὴν ἰννοοῦνε εἶτανε εἶναι καὶ θὰ εἶναι πάντα τὸ σημάδι μιᾶς τέχνης ἑκπεσμένης καὶ ὁ πόθος μιᾶς κοινωνίας πού βρίσκεται σὲ κατὰπτωση, καὶ ὅτι ἓνα τέτιο σημάδι κ' ἔσαν τέτιο πόθο μάταια τὸν ζητᾶνε καὶ θὰ τὸν ζητᾶνε πολὺν καιρὸ ἀκόμα στὴ Νεοελληνικὴ Τέχνη πού μόλις τώρα ἀρχίζει τὸ ἀνθισμὰ της καὶ πού ταιριαστὸ ταῖρι τῆς ἔρχεται ὄχι ἡ λατρεία τῆς κάποιας τέτιας ὁμορφιάς ὅπως τὴ θέλουν αὐτοὶ ἀλλὰ ἡ ἀδάμαστη ψυχὴ καὶ τὰ τιτανικά νεῦρα τοῦ ἥρωα πού ξεκινᾶει γιὰ νὰ καταπιαστῇ καὶ ὁ μεγάλο καὶ ὑπερανθρώπου ἀγῶνα. Καὶ οἱ ἀδάμαστες ψυχὲς καὶ τὰ τιτανικά νεῦρα—κι ἄς τὸ ποῦμε ἰδῶ μιὰ γιὰ πάντα δὲν εἰν' ἐκεῖνα πού μᾶς δίνουν τοὺς τύπους τῆς συμμετρικῆς ὁμορφιάς, ἀλλὰ ἐκεῖνα πού ἐξαντλήσουσε ὅλη τους τὴ ζωτικότητα στὴ δούλεψη τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ Λαμπροῦ, ἀφίνουν γιὰ τίς ἀκόλουθες γενεάς, γιὰ τοὺς ἐκφυλισμένους, κουρελιασμένους ἀπογόνους τοὺς τὸν πόθο καὶ τὴν λατρεία τοῦ Ωραίου καὶ τοῦ Καλοῦ. Καὶ τὸ καθρέφτισμα μιᾶς τέτιας ψυχικῆς καταστάσεως πολὺ ἀδικοῦνε καὶ τὸν ἑαυτὸ τους καὶ τὴν ἐποχὴν μας ἐκεῖνοι πού ζητᾶνε νὰ τῷδρουν στὴ σύγχρονη τέχνη μας. Κ' ἴσως γι' αὐτὸ καὶ ἴσως μόνο γι' αὐ-